

Könyv és könyvtár

XXII-XXIII. 2000-2001

KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR

XXII – XXIII.

DEBRECEN
2000 – 2001

DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR

KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR

215:K/35

A DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI
KÖNYVTÁRÁNAK ÉVKÖNYVE

XXII – XXIII. kötet, 2000 –2001

ANNALS OF THE UNIVERSITY
AND NATIONAL LIBRARY
UNIVERSITY OF DEBRECEN

vol. XXII – XXIII. 2000 –2001

Szerkesztette:

KUN ANDRÁS
SZESZÁK FERENCNÉ

Editors:

KUN ANDRÁS
SZESZÁK FERENCNÉ

02758/2011

A kötet lektorai:

BITSKEY ISTVÁN, GÁRDONYI SÁNDORNÉ, HAVAS LÁSZLÓ,
IMRE MIHÁLY, KOLTAY KLÁRA, KÖPÖSDI ZSUZSA,
LÉVAY BOTONDNÉ, OJTOZI ESZTER, SZÖGEDI GABRIELLA

HU ISSN 0415–1305

Felelős kiadó: Dr. Győry Kálmán rektor
Készült 300 példányban a Debreceni Egyetem
Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának sokszorosító üzemében.
Terjedelem: 26,5 A/5 ív

2001–359

szági társulatok kiadványainak katalógusa, Magyarországi szerzők művei a külföldi társulatok szolgálatában, Egyéb kéziratos és nyomtatott források) táblázatok, ábrák, térképek és képek színesítik.

Knapp Éva maradéktalanul teljesítette, amit ígért: feltárta, bemutatta és sokoldalúan elemezte a barokk kori áhítati irodalom eddig önállóan még nem vizsgált forrásanyagát. Különösen nagy érdeme dolgozatának a tág kitekintés a téma szövegfolklorisztikai, művelődéstörténeti és nemzetközi kapcsolatrendszerbe illeszkedő vetületeire, számos megállapítása pedig további kutatásokra ad ösztönzést.

B. PAPP ANDREA

Hajós József: Barangolás kolozsvári könyvtárakban. Művelődéstörténeti tanulmányok. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion, 1999. 429.

Hajós József kolozsvári filozófiatörténésznek, Köteles Sámuel, Chr. Wolff, T. Cipariu kiváló ismerőjének jórészt az 1990-es években született cikkeiből, tanulmányaiból a szerző 75. életévében összeállított kötetét veheti kézbe az olvasó. Míg a cím könyv- és könyvtártörténetet, az alcím művelődéstörténetet ígér, és így jó okkal idézhetjük föl azt az erdélyi tudományos műhelyt és kutatási irányt, mely már a szegedi *Adattár...* sorozatának beindulása előtt is jelentékeny eredményekkel jelentkezett. Ahogyan Jakó Zsigmond megfogalmazta: „A szervesen fejlődött könyvtárak tehát történeti képződmények, amelyekből – ha nem bolygatták őket – a szakemberek, akár a geológusok a földkéreg rétegződésé-

ből, hitelesen leolvashatják, kielemezhetik a létrehívó közösség szellemi érdeklődésének alakulását.” (*Írás, könyv, értelmiség*, Bukarest, 1976. 285.) Hajós József leggyakrabban a kolozsvári Egyetemi Könyvtár és az Akadémiai Könyvtár állományát vizsgálta; az előbbi őrzi az Erdélyi Múzeum-Egyesület, az utóbbi, a kolozsvári református, unitárius és katolikus iskolák államosított anyagát. A kötetben közölt egyik tanulmány a következőképpen fogalmazza meg a vállalt feladatot: „Természetesen arról is terjesztendőek ismeretek, hogy hajdan milyen fűgén hatoltak be hozzánk új ismeretek, eszmék, könyvek, különféle vívmányok, jelülül annak, hogy nyitottak voltunk Európa felé, általában a haladó törekvések irányába. (...) Jelentős filozófusokról – vagy velük kapcsolatban – számtalan idézésük és kommentálásuk után is mondhatni új, értékes dolgokat. Nem utolsósorban hatástörténeti vonalon. Ráhangoltság esetén még azt sem eresztjük el fűlünk mellett, hogy egy-egy kötet mikor és hogyan került mai helyére. És bármely szerző (tárgy, eszme stb.) neve is igényt tarthat elemzésre.” (194.) Ez az érdeklődési irány nem annyira a kimagasló és eredeti hazai életművek felmutatásában érdekelt, mint inkább abban, hogy a nyugat-európai szellemű javak (és az azokat megtestesítő könyvek) mennyel szélesebb körben való elterjedtségét regisztrálja, és hajdani tulajdonosaik, olvasóik azonosításával a korabeli társadalom befogadó-készségéről, áthasonító munkájáról is informáljon.

Hajós József minden írását át- meg átszövik olyan szavak, amelyek mögül újabb szavak bújnak elő. Legyen szó akár valódi etimológiáról, akár csak

szójátékról, szerzőnk már az *Előszó*-ban figyelmeztet arra, hogy számára az efféle foglalatосkodás örömet szerez, és tulajdonképpen önjellemzésként is olvashatjuk, hogy Vossius, „akár a legtöbb vérbeli humanista, mindenre kíváncsi volt, ami valamiképp összefügg az emberi szellem történetével, tehát a szavak eredetével is” (8.), Herder pedig „átfogóan volt szerelmese a nyelvnek, minden emberi kifejezésnek. Gondolatvilágában központi kérdés a kifejezésnek, a jel és jelentés összefüggésének a kérdése.” (276.) Morus, Vives, Ramus, Clusius, Szepsi Csombor Márton, Frölich Dávid, Benkő József – akikről a kötetben szintén olvashatunk, mind nagy etimonkedvelők voltak. Valóban, a szófejtés már Platon *Kratülosza* óta filozófiai feladat is egyben. (Egyébként a Hajós József könyvében többször is megidézett Keckermann retorikájának platonikus színezetű euphoniai fejezete immár a recenzens fordításában magyarul is olvasható: *Retorikák a reformáció korából*, szerk., bev. tan.: Imre Mihály, Debrecen, 2000, 206–220.) Szerzőnk nyelvfelfogása pedig aligha állhat távol a szófejtő Heideggerétől, vagy éppen Derridától, aki Hegel méltatásához a név franciás ejtését – ‘aigle’ (sas) – is felhasználta. Az ehhez hasonló jelentéсfejtésnek persze valóságos kultusza is lehet Kolozsvárt, vö. Bréda Ferenc Antracit-sorozatával a Helikon 1991. és a Korunk 1992. évfolyamában.

Némely etimologizálást akár a szerző önfeledt játékának is vélhetnénk, ha egy-egy elvetemült bolondozása nem idézne föl aktuális abszurdításokat is, például: „Kolozsvár ókori elődjének *Napoca* neve a város akkori

magyarosító polgármesterétől való, aki – **udémérés** [UDMR = RMDSZ] önhittségében saját helységét nyilvánította a Nap okának. Más nézet szerint a *Napoca* eredetileg *Narpoca* vala, ‘fu *Narpoca*’, ami a legőshonosabb nép tősgyökeres nyelvén *Funar p’oca* ‘*Funar* a súlymértéken’ lett, és csak gyökeres metatézissel, súlyáttevéssel válhat ennek fordítottjává.” (81.) Míg eme ötlet képtelensége nyilvánvaló, a nyelvészkedés segítségével nem létező possessorok nevét is kiszűrhetjük a bejegyzések közül, pl. a „Szepsi Bisziók Márton Úr eu kglme könyve” nem tulajdonosi beírás, hanem bizonyára a könyv szerzőjének a családnevét írta át valaki eredményesre. Ugyanis „a nyelvjárási *bisziók* ‘bазsalikom’ a román *busuioc*ból jön, ez meg végső soron ugyanonnett, ahonnett a *bазsalikom*: a görög *baszilikon*ból. A *bазsalikom* persze nem csombor, azonban összetéveszthető vele.” (102.) Máshol Morus *Utopiáját* magyarítja a megszo-kott ‘Seholhely’ helyett úgy, hogy nem a *toposz*, hanem inkább a *tópo* = *to apo*, ‘messze’ szóból eredezteti. „Ilyenformán *Utopia* Nemmesszét jelentene, ami jól megfér azzal, hogy Morus kiagyalt, eredetileg *Abraxának* nevezett szigete sok mindenben hasonlít az eredetileg *Albionnak* hívott szigetországhoz. (...) Hasonló, de még szerencsésebb szerintem a *tóposz* = *to eposz* főnévből való levezetés, ez ugyanis többek közt beszédet jelent. Eszerint *Utopus* = *Nembeszéd*, értsd *Nem-fecsegés* hanem-tett; *Utopia* = *Nem-beszédország*, ti. *Nem-mesebeszéd-ország*, vagy *nem-meséssel-élő-ország*.” (12.)

A könyvben a kora újkori tudománytörténetet a már felsoroltakon ki-

vül a Galilei, Gassendi, Descartes, Pascal, Malebranche, Newton kolozsvári könyvtárakban őrzött kötetéről szóló tanulmányok képviselik, amelyeket többnyire a Nyugat-Európában tanult akadémiták vásároltak meg és hoztak magukkal. Csak Descartes-kötetekben mintegy félszáz bejegyzett és azonosítható hazai személyi possessorra utal Hajós (164.). Ezen possessorok összegyűjtése roppant fontos az értelmiségi középréteg menél teljesebb megismerése szempontjából. Tájékozódásuk számbavétele után érthető csak meg az, hogy a ráinizmus (valamint a semi- és filipporáinizmus), kartézianizmus, coccejanizmus nálunk egymásra épült, sőt, képviselőiknek és követőiknek az elválasztása szinte lehetetlen feladatnak tűnik.

A tanulmánykötet másik felében a 18. és 19. század jeles képviselőiről olvashatunk, többnyire alkalmi – egy-egy évforduló kapcsán született – írásban. Voltaire, Lessing, Herder, Fr. Chr. Baumeister, Csernátoni Vajda Sámuel, Kiss János, Kant, Fichte, Greguss Ágost vagy a Kolozsvárra látogató Schöpflin Gyula Maderspach-rokonsága köré szerveződnek azok a történetek, amelyek alkalmat adnak Hajós Józsefnek arra, hogy felvillantson néhány adatot tudásának hatalmas tárházából. A modern olvasó meglepődhet azon, hogy a felvilágosodás szerzői is egy mélységesen hagyományörző terepen hatottak; az talán köztudott, hogy Lázár János gróf latinra fordította Voltaire-t, és Montesquieu, Rousseau is latin változatban terjedt a magyar nemesség körében, az azonban kevésbé ismert, hogy Kant számos művének az 1790-es években latin változata is megjelent és nálunk

jelen volt. Magának az aufklärung-nak például *mentis collustratio* felel meg (308.)

Mindezek felidézésével talán nem is távolodtunk el a kitűzött művelődéstörténeti iránytól, hiszen Hajós József stílusa és gondolatmenete is kedveli az oly gyakori kitérőket és elkalandozásokat. Az *Előszó*ban bejelentett „stílustörések” (5.) – nem tudni, a szerző ide sorolja-e a Romulust és Remust („állítólag Vincentiu Babes és Bolyai Farkas fiát”) szoptató capitoliumi anyafarkas szobormásolatára vonatkozó megjegyzését (83.), a *Timotei Cipariu si filozofia* c. monográfiája kapcsán az *Erdélyi János és a filozofia* címmel „nagyobbságbéli” szerzőtől származó tanulmány hiányának említését (167.), vagy Frölich kalendáriumairól szólva „az idő folyásának egyetemes és könyörtelen egyhangúságát” megidéző lírai elmélkedését (109.) – talán arra is szolgálnak, hogy eltávolítsuk magunktól azt az elgondolást, mely szerint a történeti mű objektivitását az adja, ha a szerző mennél inkább kivonul az általa megrajzolt képből. Ezzel szemben a *Barangolás...* arra figyelmeztet, hogy a recepciótörténeti vizsgálódások is akkor hitelesek, ha az elkészült munka szerzője tisztában van saját elfogultságaival és helyenként a befogadás befogadásáról szól – azaz „maga is része tárgyának”. (377.)

Mindezek alapján Hajós József könyve egyaránt ajánlható a kezdő és tapasztalt kutatók figyelmébe; bizonyára minden olvasója hálás lesz azért a számtalan adatért, amelyet megtalál a könyvben, és értékelni fogja annak szellemes előadását is.

RESTÁS ATTILA